

er nærliggende at betegne det, der opbygges i disse bøger, som et samfundsskelet, men for sjældent har læseren fornemmelsen af at bevæge sig i et samfund, der fungerer, alsidigt, levende, til tider overraskende i sin udfoldelse.

Fridlev Skrubbeltrang

JENS ENGBERG: HARALD BRIX, REVOLUTIONEN OG REFORMEN. (*SFAHs publikationsserie, 3*). 179 s. 1975. Kr. 25. (særpris for medl. kr. 22).

»Førernes flugt« betragtes gerne som et vendepunkt i den danske arbejderbevægelses udvikling. Efter det tilbageslag, som pionerernes svigten og kriseårene efter 1873 medførte, skete der i løbet af en halv snes år en reorganisering af parti og fagbevægelse under ledelse af faglærte arbejdere uden Pios socialistiske visioner. Socialdemokratiet blev reformistisk, og alle forsøg på, fra venstreoppositionens side at holde partiet fast på den revolutionære marxisme, blev afvist. Blandt disse oppositionelle var Gerson Trier og Nikolaj Petersen, som blev ekskluderet af partiet i 1889; mindre kendt er det, at en kritik af Socialdemokratiets reformistiske praksis blev formuleret så tidligt som i 1881. Kritikerne var ingen anden end den ene af pionererne, Harald Brix.

Brix var ikke fulgt med Pio og Gelfff, da de i marts 1877 forlod landet. Han havde da været under arrest i et halvt år, sigtet for blasfemi, majestætsfornærmelse og forberedelse af oprør, alle anklager rejst mod ham i hans egenskab af redaktør for det satiriske blad »Ravnen«. Den 5. april blev han af Højesteret, på et juridisk overordentlig tvivlsomt grundlag, idømt fire års forbedringshus. Dertil kom domme ved lavere instans, i privat anlagte injuriersager, på tilsammen 29 måneders fængsel. Brix, der led af en alvorlig kredsløbssygdom, og hvis helbred i forvejen var svækket af fængselsopholdet 1872–1875, søgte gentagne gange om benådning, men forgæves, til trods for en række lægeerklæringer, der enstemmigt fremhævede, at Brix næppe ville kunne tåle afsoning af den lange straf. Faktisk udstod han forbedringshusstraffen og de første otte måneder af fængselsopholdet, men i juli 1880 blev han alvorligt syg indlagt på Kommunehospitalet. Da der samtidig rejste sig en bevægelse for at få ham frigivet, besluttede regeringen at benåde ham: man frygtede, at hans død ville føre til uro i den københavnske arbejderbefolkning. Den modtagelse han fik, da han juleaften 1880 forlod hospitalet, stod i grel kontrast til hyldesten ved løsladelsen fem år tidligere. Socialdemokratiet havde efter Pios og Geleffs flugt anlagt en betydelig mere moderat politisk linie, som Brix næppe kunne være enig i. Dertil kom, at ejendomsretten til »Social-Demokraten« i 1875 var blevet overdraget til Pio, Brix og Geleff på livstid. De nye ledere regnede med, at de senere begivenheder havde annul-

leret aftalen, men Brix krævede sin ret. Da han blev afvist, startede han selv et dagblad, »Herolden«, hvori han gennemhagtede Socialdemokratiets politiske eftergivenhed og krævede det revolutionære endemål fastholdt. Hans virksomhed var så meget mere ubehagelig for partiet, som bladet faktisk nåede et oplag af næsten samme størrelse som »Social-Demokraten«, lidt over 2.000. En del oppositionelle i partiet sluttede sig til Brix' »social-revolutionære« bevægelse, men nogen organisation blev ikke opbygget, og efter Brix' død i maj 1881 smuldrerede bevægelsen. Bladet blev søgt videreført, dels som dagblad, dels som ugeblad, men gik ind i marts 1882; samtidig indledte »Social-Demokraten« sin opgangsperiode under ledelse af Emil Wiinblad, der trods al verbalradikalisme lå helt på partiets politiske linie, men som forstod at udnytte sit journalistiske talent til at sælge varen bedre.

Jens Engberg indrømmer, at »Brix-historiens umiddelbare spænding« var en medvirkende årsag til, at han tog den op til behandling: den »rummer en dramatik, som for mig er en væsentlig del af al historieskrivning« (s. 179). Det er da også en kvalitet ved bogen, at den – omend ikke alle steder lige vel-skrevet – er læseværdig i eminent grad. (Brix' forsvar i injuriersagerne bringer således tanken hen på Brechts fremtræden for McCarthys »uamerikanske komité«(!). Men Engberg forsøger samtidig, med udgangspunkt i Brix' tragiske skæbne, en analyse af sammenstødet mellem partiet og de socialrevolutionære; for det er hans overbevisning, at Socialdemokratiets reformisme »lader sig ikke forstå, hvis den ikke betragtes der, hvor den først formuleres. Nemlig i opgøret med Brix« (s. 6).

De socialrevolutionære skitserede i »Herolden« en alternativ strategi for den danske arbejderbevægelse. Deres økonomiske teorier var relativt uudviklede, men »indeholdt dog sporadiske ansatser til koncentrations-, krise-, elendigheds- og katastrofeteorier« (s. 37); og bladet tog kvindesagsproblemer samt kriminal- og kulturpolitiske emner op til behandling. Man angreb skarpt enhver form for classesamarbejde og fremhævede det nytteløse i, gennem parlamentarisk aktivitet at søge en forbedring af arbejdernes kår ad lovgivningens vej. Arbejderne kunne kun opnå resultater ved at optræde militant og derved indgyde kapitalisterne frygt. Man leder forgæves efter nærmere diskussion af agitations- og organisationsformer, for slet ikke at tale om opbygningen af det efterrevolutionære samfund – men det ville naturligvis også have medført omgående indskriden over for bladet. Den danske socialrevolutionære politik lå ikke langt fra, og var ikke upåvirket af, den tyske som repræsenteret af Johann Most (der senere blev anarkist og fortaler for en »videnskabelig terrorisme«), og hvis Marx og Engels skulle have taget stilling til den danske konflikt ville de, hævder Engberg, være kommet i samme dilemma, som de i forbindelse med de tyske forhold o. 1880 var i: at det var lidet tillokkende at skulle vælge mellem SPDs »indskrænkede spidsborgerlighed« og de socialrevolutionæres »hule skrigerier«.

Tilsyneladende havde de danske »skrigerier« i hvert fald så længe Brix levede

en ikke ubetydelig opbakning, og Engberg kan fremlægge indicier (interessante, men spinkle) for en forbindelse mellem de socialrevolutionære og de ufaglærte arbejdere, hvis interesser kun blev mangelfuldt varetaget i det af faglærte dominerede Socialdemokrati – den splittelse mellem fjerde og femte stand, som Walter Galenson vistnok som den første hævdede for Danmark, og som nylig er søgt påvist af Seppo Hentilä og Karl-Heinz Roth for Sveriges og Tysklands vedkommende (vel at mærke på et senere udviklingstrin!).

Inspireret af disse søger Engberg i bogens sidste afsnit at give en forklaring på, at arbejderbevægelsen, der under intellektuelle som Pio og Brix formulerede en revolutionær socialisme, nu under ledelse af arbejderne selv antog reformistiske synspunkter. I tilslutning til Hentilä og Roth mener han, at der var tale om »et politisk udtryk for fagarbejder-teknikernes stilling i produktionen . . . en fortsættelse af tilstanden, da håndværkerne i deres lav dannede en stand, som ikke på nogen måde medtog de ufaglærte« (s. 128, 130). Det er derfor meningsløst at tale om »klasseforræderi« fra ledernes side: de førte den politik, som de faglærte arbejdere ønskede. Man kan så spørge, hvorfor der ikke udvikledes revolutionære strømninger blandt de ufaglærte. En mulig forklaring er, at denne gruppe overvejende rekrutteredes fra landet og derfor havde svært ved at udvikle en industriarbejderbevidsthed. (Engberg er med rette skeptisk over for denne generalisering). En anden forklaring kunne være, at udviklingen af en sådan bevidsthed kræver, at industrien er organiseret i store enheder med mange ansatte. Som Engberg påpeger, troede fabrikanterne Ruben og Burmeister tilsyneladende på denne sammenhæng, eftersom de leverede de 30.000 kr., som politiet brugte til at bestikke Pio og Geleff med! Men det var i Danmark overvejende de mere håndværksprægede erhverv, som beskæftigede mange arbejdere, og dermed manglede ganske simpelt de væsentligste forudsætninger for en socialistisk arbejderbevægelse, nemlig et egentligt industriproletariat. Engbergs konklusion bliver derfor, at arbejdet »med at føre arbejderne ind i det borgerlige samfund som forstadie på vejen til et kommende socialistisk samfund . . . kunne Socialdemokratiet umuligt have udført som en socialistisk arbejderbevægelse. Kun et borgerligt arbejderparti kunne have gjort det« (s. 140). Brix-historiens aktuelle relevans ligger deri, at »der nu ikke længere er fremgangsmulighed ad disse veje, og at man for at nå videre end til det borgerlige samfund må slå ind på andre veje, måske også benytte dem Brix pegede på« (s. 179).

Det føles lidt ærgerligt, at bogen så at sige holder op hvor den for alvor begynder at blive interessant, og at diskussionen om »arbejderaristokrati«-sens relevans for Danmark ikke kommer ud over de snævre rammer, som den vage og utilfredsstillende definition af begrebet sætter. Men bogen rummer trods alt ansatser til en forklaring af reformismeudviklingen, som hæver den højt over de legitimerende partihistorier. Naturligvis er der kritisable detaljer (hvorfor er Steen Busck o. a.: *Klassestrukturen i Danmark 1870–1920* (1974) og Jesper Jarmbæks utrykte speciale om *Socialdemokratisk Forbunds reorganisering* (1972) ikke med i litteraturlisten? og hvorfor nævner Engberg ikke i en note, at han

har fundet andre publikationsdata for »Herolden« og »Den radikale Socialist« end de i Niels Thomsens disputats anførte?). Men alt i alt er Engbergs bog et godt og nyttigt bidrag til udforskningen af den danske arbejderbevægelses historie.

Jens Rahbek Rasmussen

HELGE SKOVMAND: ET HJEM – EN SKOLE – ET BLAD. *Erindringer. Gyldendal 1976. 187 s., ill., kr. 48.*

I april 1976 fyldte Højskolebladet 100 år, og her i jubilæumsåret udgives disse erindringer af den tidligere redaktør Helge Skovmand, der var ansvarshavende 1908–58. Betegnelsen erindringer er nok lidt misvisende, eftersom Skovmand ikke fastholder den traditionelle erindringsform. Det private er tværtimod med hård hånd reduceret til det absolut nødvendige, og f. eks. er det private islet i skildringen af barndomshjemmet først og fremmest benyttet til at karakterisere et grundtvigsk miljø på Bornholm.

Forordet fortæller ikke noget om bogens tilblivelse, men forfatteren må foruden sin fornemme hukommelse, sine dagbøger og et omfattende privatarkiv bygge på grundige studier. Bogen er desuden forsynet med noter og navnerogter og lægger således op til at blive læst og opfattet som andet end private erindringer.

Den tredelte titel henviser til nogle faste punkter i forfatterens liv: Det grundtvigske barndomshjem skildres poetisk og dog præcist bl. a. med en fremhævelse af læsevanerne, højskolen og dens mænd sættes op mod de nye åndelige strømninger – Skovmand var på Askov 1901–03 – og endelig er fremstillingen af Højskolebladet og dets mange forbindelseslinier ført frem til ca. 1918.

Anders Pontoppidan Thyssen har engang fremført, at grundtvigianismen er et miljø. Gør man denne karakteristik til sin, forstår man bedre de vanskeligheder han og andre har mødt. Hvordan trænge ind i et miljø, hvor de bærende værdier er aldrig udtalte selvfølgeligheder, hvor ord har en anden valeur, hvor man på mange måder lever i en anden kultur? Der er imidlertid ikke tale om en lukket verden som f. eks. Indre Mission – man er tværtimod overordentlig meddelssomme, men de grundtvigske er oftest så forankrede, indfødte og indgiftede, at de er ude af stand til at beskrive egne forhold.

Skovmand har det ikke udtalte mål at fortælle træk af den grundtvigske bevægelses historie, og den 93-årige forfatter formår – måske i kraft af det vældige åremål han spænder over – at give en omhyggelig introduktion til emnet. Som redaktør synes han bestandig at have bestræbt sig på at holde dialogen mellem bevægelsens fløje i gang, og disse formidlende egenskaber er sandsynligvis stærkt medvirkende til, at han som datidig deltager og tilskuer kan berette så åbent om det grundtvigske miljø. Det vil være en oplagt urimelighed at forsøge